

κοπία τοῦ Κοινοβουλευτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι. Ἡδὴ ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς ἀπεριφράστως καὶ διὰ τῶν πραγμάτων κηρύττει εἰς ἐπήκοον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τὴν χρεωκοπίαν τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους.

Τίς ὁ αἴτιος τῆς διπλῆς ταύτης χρεωκοπίας ;

## ΚΗ'

16 Μαΐου 1908

Ἰπσαχόμην ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ, πρὸ ἔτους περὶπου δημοσιεύθηντι, ἐν ᾧ εἶχον σταχυολογήσῃ περίεργα καὶ ἐνδιαφέροντα ἀποσπάσματα ἐκ τῆς εἰς τὴν Βουλὴν ἐκθέσεως τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς πλειονοψηφίας τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ προϋπολογισμοῦ, ἀπεικονίζοντα πιστότατα τὴν θλιβερὰν κατάστασιν τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας, νὰ καταδείξω τίς ὁ αἴτιος τῆς καταστάσεως ταύτης, ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν διδομένων ἐρειδόμενος. Ἄλλ' ἢ μετὰ τὴν ἐκθεσὶν τῆς πλειονοψηφίας τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς δημοσιεύσεις τῆς ἐκθέσεως τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς μειονοψηφίας τῆς ἐπιτροπῆς μοὶ ἐπιβάλλει τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀναδημοσιεύσω σήμερον καὶ τινὰ ἀποσπάσματα τῆς ἐκθέσεως ταύτης, χρησιμεύοντα ἐπίσης εἰς φωτισμὸν τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων. Ὀλίγον βραδέως γίνεται τοῦτο. Ἐν τούτοις meglio tardi che mai. Ἡ κατάστασις ἐξακολουθεῖ ἢ αὐτῇ, καὶ θὰ ἐξακολουθῇ βεβαίως ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Δὲν στερεῖται ἄρα ἐνδιαφέροντος πᾶσα ἐπίκλησις σοβαροῦ κύρους περὶ ἀντικειμένων ὑψίστης σπουδαιότητος καὶ σημασίας.

Σταχυολογῶ ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν τῆς ἐκθέσεως τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς μειονοψηφίας τῆς ἐπιτροπῆς. Προκειμένον περὶ τοῦ ἰσοζυγίου τῶν ἐσόδων πρὸς τὰ ἔξοδα τοῦ κράτους κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην χρονικὴν περίοδον ὁ εἰσηγητὴς λέγει τὰ ἐπόμενα :

« Ἐνῶ πάντες οἱ ψηφισθέντες ὑπὸ τῆς Βουλῆς προϋπολογισμοὶ παρουσιάζον τὸ ἰσοζύγιον τῶν ἐσόδων πρὸς τὰ ἔξοδα, τὰ ἀποτελέσματα ἐν τούτοις διέψευδον διαρκῶς τὰς προβλέψεις καὶ ἡ οἰκονομικὴ διαχειρῆσις ἡμῶν ἀπὸ τοῦ 1880 μέχρι καὶ τοῦ 1905 ἔξ μόνον χρήσεις παρουσιάζει μὲ περισσεύματα 30,209,000 δραχμῶν, πάσας δὲ τὰς λοιπὰς μὲ ἐλλείμματα 519,715,000 ! »

Καταπληκτικὴ ἀληθῶς εἰλικρίνεια τῶν διαχειριζομένων ἐπὶ εἰκοσιπενταετίαν τὰ δημόσια οἰκονομικὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.

Καὶ παρακατιῶν ὁ εἰσηγητὴς, παραβάλλον τὰ δαπανώμενα χρηματικὰ ποσὰ διὰ πολιτικὰς καὶ λοιπὰς ὑπηρεσίας ἐν Ἑλλάδι, Ρωμανίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ, λέγει τὰ ἐπόμενα, ἄξια μελέτης, ἀποκαλυπτικὰ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, χαρακτηριστικὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως :

« Ἐν τῶν κυριωτέρων ὀργάνων τῆς ἀναπτύξεως τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων τῆς χώρας εἶνε ἀναμνησθητέως ἡ ἐκπαίδευσις· παραλλήλως δὲ πρὸς ταύτην δρᾷ ἡ Ἐκκλησία. Τὸ μέτρον τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ κράτους πρὸς τοὺς σπουδαιοτάτους τούτους παράγοντας τῆς κοινωνικῆς δυνάμεως τοῦ τόπου κατοπτρίζεται ἐν ταῖς δαπάναις, αἱ ὁποῖαι ἀναγράφονται εἰς τοὺς προϋπολογισμοὺς τοῦ Κράτους ὑπὲρ τῶν σχετικῶν ὑπηρεσιῶν. »

Οὕτως· « ἡ Ἑλλὰς ἀναγράφει ἐν τῷ προϋπολογισμῷ (1907) τοῦ Κράτους διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν 7,192,000 καὶ διὰ τὴν ἐκκλησίαν 252,000 δρ.

« Ἡ Ρωμανία (1905) διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν 20,957,000 καὶ διὰ τὴν ἐκκλησίαν 6,600,000.

« Ἡ Βουλγαρία διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν 10,362,000 καὶ διὰ τὴν ἐκκλησίαν 1,615.000.

« Ἀνάλογα δὲ πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο τῆς πολιτείας εἶνε καὶ τὰ ἀποτελέσματα. Διότι ἡμεῖς μὲν δαπανῶμεν 2,000,000 περίπου δι' ἔξοδα ποινικῆς δικαιοσύνης, διὰ τὴν καταδίωξιν δηλονότι τῶν ἐγκληματιῶν καὶ τὴν διατροφήν καὶ συντήρησιν τῶν καταδίκων, ἐνῶ οἱ Βούλγαροι δατανῶσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν 835,000 καὶ οἱ Ρωμοῦνοι μόνον 470,000. Οὕτως ἡμεῖς κατορθώνομεν νὰ δαπανῶμεν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν ἐκκλησίαν (τηρουμένης τῆς ἀναλογίας τοῦ πληθυσμοῦ) τὸ ἡμισυ τῶν ὄσων δαπανῶσιν ἐκεῖνοι, ὑφιστάμεθα ὅμως καὶ τὴν ἀναγκαίαν συνέπειαν νὰ δαπανῶμεν διὰ φυλακὰς καὶ ἐγκληματίας, (πάντοτε τηρουμένης τῆς ἀναλογίας τοῦ πληθυσμοῦ) τὸ δεκάσιον μὲν ἀπὸ ὄσα δαπανῶσιν οἱ Ρωμοῦνοι, τὸ πενταπλάσιον δὲ ἀπὸ ὄσα δαπανῶσιν οἱ Βούλγαροι. Ἐκεῖνοι δατανῶσι, διὰ νὰ ἀποκτῆ δυνάμεις ὁ ὀργανισμὸς αὐτῶν, ἡμεῖς δαπανῶμεν διὰ νὰ συντηρῶμεν τὰ ἔλκη, ὄσα γεννᾷ ἡ παραμέλησις τοῦ πολιτειακοῦ ἡμῶν ὀργανισμοῦ. »

Μετὰ ταῦτα ποιούμενος ὁ εἰσηγητὴς λόγον περὶ οἰκονομιῶν καὶ σπατάλης ἐν τῷ προϋπολογισμῷ, παρατηρεῖ τὰ ἐπόμενα :

« Καὶ ἡ μικρὰ δαπάνη, ἂν γίνηται ἀσκοπῶς, εἶνε σπατάλη. Καὶ ἡ μεγαλητέρα δαπάνη, ἂν γίνηται σκοπίμως καὶ παραγωγικῶς, εἶνε οἰκονομία. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης δύναται τις πεπειθότως νὰ εἴπῃ, ὅτι ὅλαι αἱ ἐν τοῖς προϋπολογισμοῖς ἡμῶν ἀναγραφόμεναι δαπάναι εἶνε ἀδικαιολόγητος σπατάλη. Οὐδεμία πληροῖ τὸν σκοπὸν. Καὶ ἐρωτῶμεν : Εἶνε ἢ δὲν εἶνε σπατάλη τὰ 780 ἑκατομμύρια, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσιπενταετίαν ἔδαπανήσαμεν, μὲ σκοπὸν τὰς στρατιωτικὰς καὶ ναυτικὰς παρασκευάς, μὲ ἀποτέλεσμα δὲ νὰ μὴ ἔχωμεν οὔτε στόλον, οὔτε στρατὸν, καὶ νὰ ἐξακολουθῶμεν πειραματιζόμενοι ;<sup>1</sup> Ἐδαπανήσαμεν διὰ δημόσια ἔργα κατὰ τὴν αὐτὴν εἰκοσιπενταετίαν 196 ἑκατομμύρια. Καὶ τί ἐκάμαμεν ; Ἐξεύξαμεν χειμάρρους τινὰς καὶ κατεστρώσαμεν ὀλίγα χιλιόμετρα ὁδῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οὐκ ὀλίγα μένουσιν ἀτελεῖς, καὶ διὰ τοῦτο ἀχρηστοὶ παντελῶς. Ἐδαπανήσαμεν κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα 55 ἑκατομμύρια καὶ δαπανῶμεν ἤδη κατ' ἔτος 3 ἑκατομμύρια περίπου δι' ἔξοδα ποινικῆς δικαιοσύνης. Καὶ ὅμως ἡ ἐγκληματικότης αὐξάνει. Καὶ αὐξάνει καὶ ἡ πρὸς συντήρησιν τῶν ἐγκληματικῶν δαπάνη, ἀνελθοῦσα ἀπὸ δρ. 1,757,000 κατὰ τὸ 1883 εἰς δρ. 2,584,000 κατὰ τὸν ἀπολογισμὸν τοῦ 1904. Καὶ ἔχομεν οὕτω ἀποτέλεσμα, ὅτι ἡ ἐγκληματικότης, κυριαρχοῦσα, παραλύει πᾶσαν δρᾶσιν καὶ μαραίνει τὰς παραγωγικὰς δυνάμεις τῆς χώρας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐν τούτοις ζητοῦμεν τὰ μέσα εἰς τοὺς μεγίστους σκοπούς, οἱ ὁποῖοι μᾶς εἶνε ἐπιβεβλημένοι. Ἐδαπανήσαμεν διὰ τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα 95 ἑκατομμύρια καὶ δαπανῶμεν ἤδη περὶ τὰ 6 ἑκατομμύρια ἑτησίως, ἵνα μετὰ διάφορα πειράματα, ἅλλα μὲν ψηφισθέντα μόνον, ἅλλα δὲ καὶ ἐκτελεσθέντα, καταλήξωμεν εἰς τὴν παντελῆ κατάργησιν πάσης ἀστυνομίας καὶ τὸ ἀρχέγονον σύστημα τῆς δι' ἀγκαρευομένων πολιτῶν—διότι τοιοῦτοι εἶνε οἱ κληρωτοὶ χωροφύλακες—τηρήσεως τῆς δημοσίας ἀσφαλείας. Εἶνε ἢ δὲν εἶνε αἱ δαπάναι αὗται σπατάλη ἀδικαιολόγητος, γενομένη, ὡς γίεται, ἄνευ οὐδενὸς πρακτικοῦ ἀποτελέσματος ;

1 Καὶ θὰ ἐξακολουθήσωμεν πειραματιζόμενοι μέχρι συντελείας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἐκτὸς ἂν, θεόθεν ἀνήρ τις ἐπιφανῆς ἄσῃ ἀπὸ τοῦ μέσου τὰ αἷτια καὶ τοὺς αἰτίους τῆς καταστάσεως ταύτης. Ἡ κατὰ τὴν λήξασαν βουλευτικὴν σίνδοτον συζήτησις περὶ γανυτικοῦ προγράμματος, μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ πρωτοστατοῦντες οὐδὲν ἔμαθον καὶ οὐδὲν ἀπέμαθον.

Καὶ ἐξακολουθῶν τὸ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως κατηγορητήριον αὐτοῦ ὁ κ. εἰσηγητῆς, λέγει παρακατιῶν τὰ ἐπόμενα, παραβάλλον τὰ ἐν Ρωμανία, Βουλγαρία, Σερβία, πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς ἑλληνικά.

« Διὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν δαπανῶμεν ἡμεῖς 70,000 δραχ. καὶ τοῦτο ἀπὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἀφ' οὗτου ἰδρύνθησαν αἱ ἐπαγγελματικαὶ παρ' ἡμῶν σχολαί, αἱ ἐμπορικαί. Οἱ Ρωμοῦνοι διὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν δαπανῶσιν 1,750,000 δρ. Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ἡμεῖς δαπανῶμεν 305,000, ἡ Βουλγαρία δαπανᾷ 2,000,000 ἢ δὲ Σερβία 1,300,000. Καὶ διὰ τὰ ἐννοήσωμεν πληρέστερον τὸ ἐνδιαφέρον ἡμῶν διὰ τὰς ἀναγκαίας μελέτας περὶ τῶν διαφορῶν κλάδων τῆς ἐθνικῆς παραγωγῆς, ἅς λάβωμεν ἀπ' οὗτου, τί δαπανῶμεν ἡμεῖς καὶ τί δαπανῶσιν οἱ ἄλλοι διὰ τὴν Στατιστικὴν, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδεμία σοβαρὰ μελέτη δύναται νὰ γείνη. Ἡμεῖς δαπανῶμεν 5—6,000 δρ. ἐτησίως, οἱ δὲ Βούλγαροι 260,000... Ἀλλὰ μήπως ἡ πρόνοια ὑπὲρ τῆς ὑγείας τῶν πολιτῶν εἶνε ζωηρωτέρα; Οἱ Βούλγαροι δαπανῶσιν ἐτησίως 3,000,000 δρ., οἱ Σέρβοι 1,800,000, οἱ Ρωμοῦνοι 1,800,000, ἡμεῖς δὲ 235,000 . . . »

Τί δηλοῦσι πάντα ταῦτα ἢ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος κηρύσσεται πνευματοκτόνον, ἀνθρωποκτόνον, πολέμον πάσης ζωῆς τῶν πολιτῶν, πάσης πραγματικῆς μορφώσεως, πάσης εὐημερίας: Ἐκ τίνων παραγόντων ἀπορρέει τὸ κράτος τοῦτο; τίνες οἱ ὑπεύθυνοι ἐπὶ τῇ κατωστάσει ταύτῃ; Τοῦτο ἀποφεύγουσι νὰ καθορίσωσιν οἱ ἐν τῇ Βουλῇ ἁρμόδιοι. Καὶ ἔχουσι μὲν τὸ ἀξιέπαινον θάρρος νὰ καταγγείλωσι τὴν νόσον τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, ἀλλὰ τὰ νοσογόνα αἷτια ἀποκρούπτουσι ἐπιμελέστατα. Τοῦτο ἔπραξεν ὁ εἰσηγητῆς τῆς πλειονοψηφίας τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους, τοῦτο καὶ ὁ εἰσηγητῆς τῆς μειονοψηφίας. Ἄς κρίνωσιν οἱ ἡμέτεροι ἀναγνώσται κατὰ πόσον εἶνε εἰλικρινῆς καὶ γενναῖον τὸ καταγγέλλειν μὲν τὰ γεγονότα, ἀλλ' ἀποκρούπτειν τὰ τούτων αἷτια, καὶ δὴ τοὺς αἷτιους, οἷωνες εἶνε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ αὐτοὶ οἱ καταγγέλλοντες.

Ἄλλ' ἐὰν αἱ πολιτικαὶ ὑπηρεσίαι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους διατελῶσιν ἐν τοιαύτῃ οἰκτρᾷ καταστάσει, εἰς χείρονα ἀκόμη κατάστασιν διατελοῦσι τὰ τῆς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατιωτικῆς αὐτοῦ συντάξεως. Ὁ εἰσηγητῆς ἐν τῇ μνησθείσῃ αὐτοῦ ἐκθέσει, θρηνητῶν τὴν στρατιωτικὴν ἡμῶν ἀσυνταξίαν, τὴν ἀδράνειαν πρὸς πᾶσαν ὀργάνωσιν τῶν κατὰ

ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἐθνικῶν δυνάμεων, λέγει τὰ ἐπόμενα : « Ἡ μέρημα τῆς πολιτείας περὶ συντάξεως στρατοῦ καὶ στόλου, ἐπαρκοῦς πρὸς ὑπεράσπιον τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν δικαίων καὶ ἐπίτευξιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀποκαταστάσεως, εἶνε διηρηκῆς ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, καὶ ὅμως οὐδέποτε κατωρθώσαμεν νὰ ἐπιτύχωμεν τοῦτο <sup>1</sup>. Μετεκαλέσαμεν ἔξωθεν ὄργανωτὰς καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου· τὰ ὀδυνηρὰ ἐν τούτοις γεγονότα τοῦ 1897 ἀπέδειξαν, ὅτι εὐρισκόμεθα τότε, ὑπὸ τὴν ἐποψὴν τῶν πολεμικῶν ἡμῶν παρασκευῶν, εἰς πραγματικὴν ἀποσύνθεσιν ».

« Μετὰ τὸν ἀτυχῆ ὅμως ἐκεῖνον πόλεμον πάντες ἠλπίσαμεν, ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἐκεῖνη συμφορὰ θὰ καθίστα ἡμᾶς συνειωτέρους, καὶ τὸ ἔτος ἐκεῖνο θὰ ἐχρησίμευεν ὡς ἀφειρητὴ νέας περιόδου, καθ' ἣν καὶ τὴν οἰκονομικὴν καὶ τὴν διοικητικὴν καὶ τὴν πολεμικὴν ἰδίᾳ σύνταξιν ἡμῶν θὰ ἐπετυγχάνομεν. »

Κατὰ τὸν εἰσηγητὴν τῆς ἐπιτροπῆς τῆς μειονοτηφίας, ἀνεγνώριξε τὴν ἀνάγκην τῆς σοβαρᾶς καὶ λελογισμένης στρατιωτικῆς καὶ ναυτικῆς συντάξεως τῆς χώρας αὐτὸς ὁ σήμερον πρωθυπουργός. Ἀγορεύων τὴν 9ην Νοεμβρίου 1896 ἐν τῇ Βουλῇ, ἔλεγε πρὸς τοὺς ἄλλους : « Ἐπεκρίθημεν ἐπὶ οἰκονομικῇ ἀδυναμίᾳ, ἐπεκρίθημεν ἐπὶ διοικητικῇ παραλυσίᾳ, ἐπεκρίθημεν διὰ τὴν ἐλαττωματικὴν σύνταξιν τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας . . . Ὑπουργὸς Μεγάλης Δυνάμεως ἐξέφρασε τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν δύναται νὰ δεχθῆ καὶ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ἐπέκτασιν ὁρίων. . . Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς θέλει νὰ μάθῃ, ἐὰν θὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ κατάστασις αὕτη, ἡ ἀναγκάζουσα τὴν Ἑλλάδα ν' ἀφήσῃ νὰ παρέρχωνται ὅλαι αἱ εὐκαιρίαι, αἱ κατὰ καιροὺς παρουσιαζόμεναι, χωρὶς νὰ δυνηθῆ νὰ ὠφεληθῆ ἐξ αὐτῶν ».

Ὑστερον ἀπὸ τόσα παθήματα, ἀπὸ τοσαύτας συμφορὰς, οὐδὲν ἐγένετο σοβαρὸν, ὑετικὸν πρὸς σύνταξιν καὶ ὀργάνωσιν στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἱκανῆς ν' ἀνταποκριθῆ πρὸς τὸ κρίσιμον τῶν καιρῶν, οὓς διέρχεται τὸ ἑλληνικὸν γένος. Δὲν ὑπάρχει κατὰ τὸν εἰσηγητὴν, σ τ ρ α -

1 Ἐπειδὴ ἐπιτρέψῃ ἡμῶν ὁ κ. Εἰσηγητὴς νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἐπὶ τῆς προηγουμένης δυναστείας, κατὰ τὴν κρίσιν πάντων τῶν ἀρμοδίων, ἐπηρώξε στρατιωτικὴ σύνταξις ἐν Ἑλλάδι. Τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν κατέλυσε ὁ κοινοβουλευτισμὸς καὶ ἡ ἐθνικὴ πάντων ἄδιαφορία.

τιωτικῆ ἢ ψυχῆ ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατῷ. Διότι αὕτη δὲν εἶνε προϊὼν «τοῦ τελειότερου ὀπλισμοῦ, οὔτε τῆς ἀφθονίας τοῦ πολεμικοῦ ὑλικοῦ, οὔτε τῶν πολεμικῶς κατηρτισμένων στελεχῶν, οὔδὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπὸ τὰς σημαίας ἀνδρῶν. Τὴν στρατιωτικὴν ψυχὴν ἐμφυσᾷ εἰς τὸ στρατεύμα τὸ στρατιωτικὸν φρόνημα τοῦ ἔθνους, τοῦτο δὲ διαπλάσσει ἢ πολιτικὴ ἐν γένει ὀργανώσεις πασῶν τῶν ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους. Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος εἶνε αἱ χεῖρες τοῦ πολιτειακοῦ σώματος, ὅσον δὲ καὶ ἂν εἶνε αὐταὶ ἰσχυραὶ, δὲν δύνανται νὰ ἐπιτελέσωσι τὴν λειτουργίαν, δι' ἣν προορίζονται, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ κανονικὴ λειτουργία τοῦ ὅλου πολιτειακοῦ ὀργανισμοῦ δὲν τὰς ζωογονεῖ. Περὶ τὴν ἐξυγίανσιν τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου πρέπει ν' ἀσχοληθῆ ἢ πολιτεία σοβαρῶς, ἂν πράγματι σκεπτιγῆται νὰ παρασκευάσῃ στρατιωτικῶς τὴν γῶραν.»

Ἀλλὰ καὶ τὸ πολεμικὸν ναυτικὸν δὲν διατελεῖ εἰς κρείττονα κατάστασιν ἐκείνης, εἰς ἣν διατελεῖ ἢ κατὰ ξηρὰν στρατιωτικὴ αὐτοῦ δύναμις. Ὁ εἰσηγητὴς λέγει τὰ ἐπόμενα :

«Κατὰ τὸν ἀτυχή πόλεμον τοῦ 1897 τὸ ναυτικὸν ἡμῶν ἐκκυριάρχει τῆς θαλάσσης· καὶ ὅμως δὲν ἐπορίσθημεν πάντα τὰ ἀψελήματα, ὅσα ἠδυνάμεθα νὰ πορισθῶμεν ἐκ τῆς ὑπεροχῆς ἡμῶν ταύτης. Ἐνθὺς δ' ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πολέμου κατεδείχθη, ὅτι αἱ πολεμικαὶ ἡμῶν ἐπιχειρήσεις δὲν ἐβασίζοντο ἐπὶ προδιαγεγραμμένου σχεδίου δράσεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν πολεμικῶν ἡμῶν δυνάμεων, λυσιτελῶς πρὸς ἀλλήλας συνδυαζομένων.

» Ἐκτοτε δὲ καὶ μέχρι τοῦδε, ἐφ' ὅσον δυτάμεθα νὰ γνωρίζωμεν, τοιοῦτον σχέδιον πολεμικῆς δράσεως δὲν ἐξεπονήθη.»

Ἡμεῖς προσθέτομεν, ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸ παρελθόν, ὅτι οὐδὲν θέλει ἐκπονήθῃ — ἐν προσεχῆ τοῦλάχιστον χρόνῳ, ἐφ' ὅσον ἢ πολιτικὴ κατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐξακολουθῆ ἢ αὐτή, οἷα ἦτο καὶ κατὰ τὴν παρελθούσαν χρονικὴν περιόδον. Ἐφ' ὅσον τὰ αἷτια διατελοῦσι τὰ αὐτά, ἐφ' ὅσον οἱ παράγοντες τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως δὲν μεταβάλλονται, ἢ δὲν μεταρροθμίζονται ἐπὶ τὸ κρεῖττον, οὐδεμία προσδοκία βελτιώσεως τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων. Κατερχόμεθα ὀλισθημάτων ἐπὶ ὀλισθημάτων· συμφορὰ ἐπὶ συμφορῶν. Ἄλλ' οὐδεμία σοβαρὰ περὶ τούτου μελέτη· οὐδεμία ἀπόπειρα πραγματικὴ περὶ ἐξυγίανσεως τοῦ νοσοῦντος πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ. Σχέδια μόνον καὶ προτάσεις ἄλλ'

οὐδὲν γενναῖον μέτρον. Καὶ ὁμοίως τοιούτου μέτρον ἦτο ἡ ἀνάγκη ἐπιβεβλημένη.

Ὅφειλω ἐν τούτοις νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἐπ' ἐσχάτων ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πτερόγων τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς, τῆς τε πλειονοψηφίας καὶ τῆς μειονοψηφίας, ἰσχυραὶ ἐξηνέχθησαν διαμαρτυρίαι κατὰ τῆς κρατούσης πολιτικῆς καταστάσεως, ἐξεικονίσθη ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία μεθ' ἰκανῆς τέχνης, κατηγγέλθη πᾶν τὸ σαπρὸν, τὸ ἠρόμα προπαρασκευάζον καὶ ἐνεργοῦν τὸν ὄλεθρον τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, καὶ ἴσως ἴσως, ἂν ἡ κατάστασις αὕτη ἐξακολουθήσῃ, αὐτῆς τῆς εὐρυτέρας πατρίδος. Εἶνε ἄξιον ἀληθῶς πολλῶν ἐπαίνων καὶ τιμῆς οἱ ἀναλαβόντες τὸ ἐπιμοχθὸν ὄσον καὶ θλιβερὸν ἔργον νὰ εἴπωσιν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὴν ἀλήθειαν, νὰ ἐκθέσωσι τὰ πράγματα, ὅπως ἔχουσι, καὶ τοῦτο ἄνευ σοφιστείας καὶ δημοσκοπικῶν μεθόδων· ἀλλ' ἐπιτραπήτω μοι νὰ παρατηρήσω, ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη εἶνε μὲν ἐπωφελὴς καὶ διαφωτιστικὴ, ἀλλ' ἀρνητικὴ, ἥμισυ δημοουργικὴ. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς γινώσκει ἐκ πείρας, ἐκ μακροχρονίου καὶ πικρᾶς δοκιμασίας, τὰ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς καταγγελλόμενα κακά. Γινώσκει ἐμπράκτως, ἐκ προσωπικῆς ἀντιλήψεως, ὅτι φορολογεῖται ὄσον οὐδεὶς ἴσως ἄλλος λαός, ἐν σχέσει πρὸς τὰς οἰκονομικὰς αὐτοῦ δυνάμεις, χωρὶς ν' ἀπολαμβάνῃ τῶν ἐκ τῆς φορολογίας ἀγαθῶν, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ περιουσίας, στερούμενος ἐπαρκοῦς συγκοινωνίας, δικαιοσύνης, ἐκπαιδεύσεως, ἀξιοπροποῦς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, ἐξωτερικῆς ἀντιπροσωπείας, σοβαρᾶς οἰκονομικῆς ὁργανώσεως, καὶ ἐπὶ τέλους, ἵνα παραλίπω πολλὰς λεπτομερείας, στερούμενος στρατιωτικῆς συντάξεως κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, πολιτικῆς ἄρα ἰσχύος καὶ ἐπιβολῆς, ἔνεκα τούτου καταστὰς ὁ τελευταῖος τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Οἱ καταγγέλλοντες ἄρα ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς τὰ ἐκ τῆς πολιτικῆς φαυλότητος προερχόμενα κακά ἠδύναντο καὶ εἶχον καθήκον νὰ καταγγείλωσι πρωτίστως τὰ αἷτια ἢ τοὺς αἰτίους τῶν κακῶν τούτων. Ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσι τοῦτο. Ἦθελον ὁμολογήσῃ τὴν ἰδίαν ὑπαιτιότητα, καταγγέλλοντες ἑαυτοὺς ὡς ταῖς κατ' ἐξοχὴν παραιτίους τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς κακοπραγίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἐπιτρέπεται ἴσως ἐκ πολιτικῆς περισκέψεως ἢ τοιαύτη σιωπὴ ἐν περιστάσει, καθ' ὅς ὁ καταγγέλλων δὲν δύναται, ἐξ ἀνωτέρων τῆς θελή-

σεῶς του αἰτίων, νὰ ἐκστομίση τὴν ἀλήθειαν. Ἄλλ' ἐν ἡ περιπτώσει δὲν συμβαίνει τοῦτο, ἐν ἡ περιπτώσει κέκτηται ἀπόλυτον, ἀνεξέλεγκτον τὸ δικαίωμα τοῦ λόγου, παρεχούσης τοῦτο τῷ ἀγορεύοντι τῆς βουλευτικῆς ιδιότητος, ὑποχρεοῦται νὰ μὴ διατάσῃ, νὰ μὴ πτοηθῇ πρὸ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἔργου, ὃ περὶ ἀνέλαβεν, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ πλήρη τὴν ἀποκάλυψιν, μετὰ τῶν ἀποτελεσμάτων καταγγέλλων τὰ αἷτια, καὶ δὴ ταῦτα πρωτίστως. Ὁ λαὸς θέλει τὸν παρακολουθήσῃ, ἐπίκουρος καθιστάμενος εἰς αὐτόν, οὐχὶ δὲ πολέμιος. Ἄτυχῶς οἱ ἐκάστοτε ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς διεκτραγωδοῦντες τὴν φουλότητα τῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως δὲν ἀντελήφθησαν ἐξ ὀλοκλήρου τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν. Καὶ ἐπιτάξαν μὲν καὶ ἐκολάφισαν, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν κολάφων κατηρέχθησαν κατὰ τοῦ αἴματος, καὶ οὐχὶ κατὰ τοῦ προσώπου. Ἐπειθύμουν νὰ ἔβλεπον ἐν τῇ ἐπιθέσει ταύτῃ ἀγωνιστὰς, μαχομένους κατὰ ἐνσωμάτων ὕψτων, καὶ οὐχὶ κατὰ σκιῶν. Ἄλλ' ἔστω καὶ τοῦτο. Ἡ προαίρεσις ὑπῆρξεν ἀγαθὴ, ἡ δὲ προσενεχθεῖσα ὑπερηφία οὐχὶ ἀναξία λόγου.

## ΚΘ'.

23 Ἰανουαρίου 1909

Ἐν τοῖς δυοῖ προηγουμένοις ἀρθροῖς ἐπεκαλέσθη τὸ κῆρος τῆς Βουλῆς περὶ τῆς ὁσημέραι ἐπιδεινουμένης καταστάσεως τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας. Ἀμφότεραι αἱ πτέρυγες τοῦ κοινοβουλίου, ἢ τε κυβερνητικὴ καὶ ἢ ἀντιπολιτευομένη, κατήγγειλαν δι' ἀντιπροσώπων αὐτῶν κατὰ τὴν παρελθούσαν σύνοδον τὴν νόσον, ἐξ ἧς κατατρούχεται ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία, καὶ μετ' αὐτῆς ὁ ἑλληνικὸς λαός. Εἶπε ἀληθές, ὅτι ἔκτοτε—ἀποτέλεσμα παθολογικὸν τῆς νόσου—τὰ πράγματα μετεβλήθησαν καὶ μετ' αὐτῶν καὶ οἱ ἄνθρωποι, οὕτως, ὥστε ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς μειονοψηφίας, ὁ σχετιάζων ἐπὶ τῇ θλιβερᾷ καταστάσει, εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ ἑλληνικὴ χώρα, μετέστη εἰς τὰς τάξεις τῆς πλειονοψηφίας, καὶ ἤδη εὗρισκει τὰ πάντα καλὰ λίαν, τὰν ἀπαλιν δ' ὁ τῆς πλειονοψηφίας μετέστη εἰς τὴν μειονοψηφίαν, καὶ ταῦτα ἔνεκα αἰτίων, μὴ ἀσχέτων πρὸς τὴν ἔκτροπον λειτουργίαν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος ἐν Ἑλλάδι. Ἄλλ' αἱ διατυπωθεῖσαι καταγγελίαι οὐδόλως ἀπώλεσαν, ἐκ τῆς σημασίας αὐτῶν, τοῦναντίον δὲ ἡ σπουδαιότης αὐτῶν ἔτι μᾶλλον κατέστη οὐσιώδης, ἀφοῦ



καὶ οἱ καταγγέλλοντες ἔπεσον θύματα τῆς καταγγελθείσης τοσοῦτον ἀνοικτιρμόνως νόσου.

Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν τῶν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ κομματικῶν ομάδων οὐδὲν ὑπάρχει ὑγιὲς καὶ ἄρτιον ἐν τῇ ἑλληνικῇ χώρᾳ. Ἡ κατάστασις ἡμεῖς ἐπιδεινοῦται· οὐδεὶς δ' ὁ δυνάμενος νὰ θεραπεύσῃ τὸν νοσοῦντα κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὄργανισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐλλειψίς ἀσφαλείας, δικαιοσύνης, οὐδεμία ὁργάνωσις τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, πλημμελής συγκοινωνία, τελεία οἰκονομικὴ ἐξάρθρωσις, ἀκατάσχετον μεταναστευτικὸν ρεῦμα, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπώλειαι τῶν ἰσχυροτάτων κοινωνικῶν παραγόντων· σηπεδὸν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Τοιαύτη ἡ θλιβερὰ εἰκὼν τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας. Ἀλλὰ τίνα τὰ νοσογόνα αἴτια καὶ ἐκ τίνων ἀφορμῶν προέρχεται ἡ νόσος ἢ δυσίατος; Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων, οἵτινες κατήγγειλαν τὴν νόσον, ἔσχε τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὸ σθένος ν' ἀποκαλέσῃ τὰ πραγματικὰ αἴτια τῆς νόσου, οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ὑποδείξῃ τὰ δραστικὰ φάρμακα πρὸς θεραπείαν αὐτῆς, νὰ εἴπῃ τὴν περὶ τῶν πραγμάτων γνώμην του, οὐχὶ εἰς τοὺς ἐν τῇ Βουλῇ σεναδέλφους, τοὺς ἐνεχομένους ἐπὶ τῇ καταστάσει ταύτῃ, ἄρα ὑπευθύνους, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν ἑλληνικὸν λαόν, τὸν μόνον ὀφείλοντα καὶ δυνάμενον νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν, νὰ ἐνισχύσῃ καὶ νὰ περιβάλλῃ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ τοὺς θέλοντας καὶ δυναμένους ν' ἀναλάβωσι τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ ἐγκαταστάσεως ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει τῆς προσηκούσης νομιμότητος καὶ εὐκοσμίας.

Κατήγγειλα ἐν τοῖς προηγουμένης ἄρθροις τὰ αἴτια τῆς δεινῆς νόσου, ἐξ ἧς ἀπὸ πολλῶν δεκαετηρίδων κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς ὀλεθρίως νοσεῖ ἡ ἐλεύθερα ἑλληνικὴ πατρίς. Ἡ ὀλιγαρχία, ἐγωϊστικὴ, ἀντιλαϊκὴ, ἀπεχθανομένη καὶ καταδιώκουσα πᾶν τὸ μὴ συμβιβαζόμενον πρὸς τὰς βλέψεις αὐτῆς καὶ τὰ συμφέροντα, πρότερον μὲν ἐρειδομένη ἐπὶ τῶν οἰκογενειακῶν περιγαμνηῶν καὶ τῶν ὑπηροσειῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, ἤδη δὲ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μετατραπέῖσα εἰς τὴν χειρόστην μορφήν τῆς ὀλιγαρχικῆς πολιτείας, τὴν πλουτοκρατίαν, λιμαίνεται καὶ ἐκφανλίζει πᾶσαν γειναίαν ἰδέαν καὶ πᾶν ἀνδρικὸν φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Αὕτη εἶνε ἡ νόσος, οὗτος ὁ ἐχθρὸς, καθ' οὗ θέον νὰ στραφῇ πᾶσα ἡ ἐνέργεια τῶν φιλοπατριδῶν, τῶν ἐνδιαφερομένων ὑπὲρ

τῆς ἐθνικῆς σωτηρίας, ἀπὸ τοῦ Βασιλέως μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν φορολογουμένων καὶ ὁμῶς πασχόντων Ἑλλήνων πολιτῶν.

Ἐν τούτοις, πρὶν ἢ ὑποδειχθῶσιν ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων τὰ προσήκοντα, τὰ ἀναγκαῖα, τὰ δραστικὰ φάρμακα πρὸς θεραπείαν τῆς νόσου, ἐξ ἧς οὐ μόνον κατατρούχεται καὶ ὀσημέραι ἐκνευρίζεται τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ σῦμπαν ἔθνος, ἐκτιθέμενον εἰς τὰς σκληρὰς κρίσεις καὶ τοὺς ὄνειδισμοὺς τῶν ξένων, φίλων καὶ πολεμίων, δὲν φρονῶ ἀλλότριον τοῦ ὑπὸ μελέτην θέματος ν' ἀνασκοπήσω διὰ βραχέων τὰ τῆς ἐξωτερικῆς, τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν διαρρηύσασαν ὑπερτεσσαρακονταετίαν. Ἐκ τῆς ἀνασκοπῆς ταύτης θὰ γνωσθῇ κατὰ πόσον τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐκτίθησθε τελείαν ἐθνικὴν συνείδησιν, εἰ δ' ἐπραξεν ἢ ἀποδείξῃ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι δὲν ἐκπροσωπεῖ τὸν ἐλεύθερον μόνον ἑλληνικὸν λαόν, ἀλλὰ τὸ ὅλον ἔθνος, ὅπερ κατ' ἀνάγκην πρὸς αὐτὸν ἀτιερίζει ὑπὲρ ἐπιτεύξεως τοῦ γενταίου προορισμοῦ, ὃν ἔθηκεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ παλιγγενεσίας.

Βεβαίως ἤθελον ψευσθῆναι πρὸ τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, ἂν καὶ κατ' ἰδέαν μόνον ἠμφισβήτουν τὰς μεγάλας καὶ γενναιοτάτας θυσίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπὲρ ἐπιτεύξεως τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν, ὑπὲρ συμπληρώσεως τοῦ γιγαντιαίου ἐγχειρήματος τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας. Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῆναι, ὅτι ἡ ὑφισταμένη κοινωνικὴ, πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ καχεξία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐν μέρει προῆλθε καὶ ἐκ τῆς θεραπείας τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἰδέας. Ἄλλ' ὥς μὴ ὄφειλεν, ἡ μεγάλη αὕτη ἰδέα, ἀκοίμητον ὄνειρον τοσοῦτων αἰώνων, ἐντρούφημα καὶ ἀπόρρητος πόθος τοσοῦτων γενεῶν ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς ἀλώσεως τῆς βασιλευούσης κατέστη κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην πολιτικὴν περίοδον τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου ἔρμαιον τῆς ἀδηφάγου κομματικῆς βουλιμίας τῶν ὀλιγαρχικῶν τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας. Ἀποβλέποντες οὗτοι εἰς τὸ συμφέρον μόνον τὸ κομματικόν, τὸ οἰκογενειακόν, μὴ διστάζοντες νὰ θυσιάσωσιν εἰς τὸν βωμὸν αὐτοῦ τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ἐξηνδραπύδισαν τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ἀφαιρέσαντες παρ' αὐτοῦ πᾶσαν ἰκμίδα φιλοπατρίας καὶ ἀνδρικῆς ἀρετῆς, τὸ δὲ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ μέχρι πρὸ πέντε δεκαετηρίδων προσητοστατοῦν ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου καὶ τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείᾳ, καταβιβάσαντες ἐν ἡπτοσι μοῖρα ἐκεῖνης, ἦν ἄλλοτε ἐκέκτητο καὶ ἦτο αὐτῷ ἀνεγνωρισμένη καὶ παρὰ φίλων καὶ παρ' ἀντιπάλων. Σήμερον, κατὰ

ἐπανελημμένων ἐγκληματικῶν σφαλμάτων τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλευθέρου κράτους, τολμῶσι καὶ δὲν διστάζουσι ν' ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις τοῦ ἑλληνικοῦ γένους εἰ ἄγνωστοι τῆς προτεραιίας. Ἐλευσεν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ταύτης ἡ ἀρετή, ἡ ἐντελής ἐθνικὴ συνείδησις, ἡ συναίσθησις τῶν καθηκόντων αὐτῆς καὶ τῶν δικαιωμάτων. Καὶ ἐνῶ ἐπὶ ζημίᾳ ἡμῶν ἀνεπανορθώτῳ ἐδίδασκον καιροφανεῖς πολέμοι, τίνι τρόπῳ ἐργάζονται ὑπὲρ ἐπιτεύξεως τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν προγράμματος, τὸ ἐλευθέρου κράτος, περὶ ἑλαφρὰ τυρβάζον, ἐτύφλωτε πρὸ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ κινδύνου, ὃν διέτρεχεν, ὅσις ἐπανελημμένως ἐξέσπασε κατὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ ἀλυτρώτου ἑλληνικοῦ γένους. Οὐδὲν ἐμίθομεν, οὐδὲν ἀπεμίθομεν.

Ἐν ἔτει 1866 ἐξεγείρεται ἡ Κρήτη. Δὲν ἦτο ἡ πρώτη, δὲν ἦτο ἡ τελευταία φορὰ κατὰ τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα. Ἡ εὐγενὴς ἡρωὶς τῆς Μεσογείου, ἡτις, δύναται τις εἰπεῖν, οὐδέποτε κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀποσπασθεῖσα ὑπὸ τῆς διπλωματικῆς σκευωρίας ἀπὸ τοῦ νέου ἐλευθέρου κράτους, ἀνταλλαγεῖσα μετ' ἄλλου τμήματος τῆς αὐτονομηθείσης ἑλληνικῆς γωνίας, δὲν ἐλησμόνησεν, ὅτι κατ' οὐσίαν ἀνήκεν εἰς τὴν ἐλευθέρου πατρίδα, καὶ ἂν ἡ ἰσχὺς παρενέβαλεν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἔνωσιν βδελυρὰ προσκόμματα. Ἄπασα ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ συνεκινήθη ἐπὶ τῇ κρητικῇ ταύτῃ ἐξεγέρσει. Δεγεῶνες μαχητῶν προσέδρομον ἐπίκουροι τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ὅσις ἄκαμπτος καὶ ἀκατάβλητος ἐξετυλίσσετο ἐπὶ τῶν ὄρεων καὶ ἀνὰ τὰς πεδινίδας τῆς νήσου. Οὐδεὶς ἠγορήθη γὰρ συνδρομῆν ἠθικῶς καὶ ἕλικῶς τοὺς ἀγωνιζομένους ἐπ' αὐτῆς ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ὑπὲρ ἐθνικῆς ἐνότητος. καὶ πρῶτιστα πάντων ὁ ἑλληνικὸς λαός. Δυστυχῶς ἡ ἐπίσημος πολιτικὴ τοῦ κράτους κατεδείχθη ἡττων τῶν ἐθνικῶν προσδοκιῶν καὶ ἐλπίδων. Καθ' ὃν χρόνον ἐπεβάλλετο ἡ ἀνάγκη συνενώσεως τῶν πολιτικῶν δυνάμεων, τοῦναντίον ὁ κομματικὸς ἀγὼν τῶν ἐν τῇ Βουλῇ εἰς πᾶν ἄλλο συνετέλει ἢ εἰς τὸν σύνδεσμον τῶν δυνάμεων τούτων. Ἀπὸ ἐθνικοῦ τὸ κρητικὸν ζήτημα καθίστατο κομματικόν, ἐσωτερικόν. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, ἐν τῇ διαστάσει καὶ τῇ μέτρῳ καταστροφῆς συγκαρούσει τῶν κομματικῶν μερίδων, παρέστη ὡς ἐκ μηχανῆς θεοῦ ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ πρὸς διακανονισμὸν δῆθεν τοῦ κρητικοῦ, καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος, ὃ περὶ κατὰ τὴν στιγμὴν

ἐκείνην ἤρξατο ἐξελισσόμενον. Ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἐπεκράτει ἐν τῷ πολιτικῷ τῶν Ἀθηναίων ὀρίζοντι! Παράδοξον· ἀλλ' ἀληθές. Τοιαύτη ἦτο ἡ τίφλωσις τῶν ἐν τῇ βουλῇ ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τῆς ἐξουσίας, ἀλλ' οὐχὶ ὑπὲρ εὐγενεστέρως καὶ ὑψηλοτέρως ἐθνικῆς ἰδέας... Σύγχρονος πολιτικὸς συγγραφεὺς, ὁ Ἀμερικανὸς Στίλλμαν, παρακολουθήσας ἐκ τοῦ σύνεγγυς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει πραγμάτων, ἐκτίθησι τὰ ἐπόμενα ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ.

«Ἡ Ρωσικὴ Κυβέρνησις εἶχεν ἤδη ἀναλάβῃ νὰ διευθύνῃ τὴν ὑπόθεσιν. Ὁ ἐν Ἀθήναις Ρῶσος πρεσβευτὴς ἀπειράθη πρὸς τὸν Κουμουνδοῦρον (πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου), ζητῶν τὴν συμμετοχὴν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν ὑπὸ τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς σχεδιασθεῖσαν γενικὴν ἐξέγερσιν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, καθόσον αὕτη εἶχεν ἀρχίσῃ νὰ φοβῆται πανελλήριον ἐξέγερσιν. Εἰς τὴν πρότασιν ταύτην ὁ Κουμουνδοῦρος διαρρηδὴν ἤρρηθη. Τὸ κίνημα ἦτο ἑλληνικόν, καὶ ἔπρεπε νὰ διευθύνηται ἐξ Ἑλλάδος... Τῇ ἀπαιτήσῃ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ρῶσου πρεσβευτοῦ ἀνειράπη τὸ ὑπουργεῖον Κουμουνδοῦρου. Ἡ Βουλὴ ἐν ταύτοις ἤρρηθη τὴν ἐμπιστοσύνην της εἰς τὸ νέον ὑπουργεῖον, ὁ δὲ Ρῶσος πρεσβευτὴς ἐποίησε τὴν τυπικὴν πρότασιν πρὸς τὸν Κουμουνδοῦρον, ὅτι, ἐὰν ἀπεδέχετο τὸ ἐκ Πειρουπόλεως διαβιβασθὲν σχέδιον, θ' ἀνήρχετο πάλιν εἰς τὴν ἐξουσίαν.

«Ἐπίσης καὶ ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη. Ἡ Βουλὴ διελύθη. Αἱ δὲ ἐκλογαί, διεξαχθεῖσαι κατόπιν ἐκλογικῶν ὀργίων, ἀπέκλεισαν τὸν Κουμουνδοῦρον καὶ τοὺς κυριωτέρους τῶν φίλων του καὶ ἀνέδειξαν Βουλὴν ὑπὸ σκιάν ὑπουργείου ἐξ ἀνδρῶν, εἰς οὐδὲν κόμμα ἀνηκόντων καὶ οὐδεμίαν ἰκανότητα ἐχόντων.

«Ἡ λαϊκὴ ὁμῶς ἐξέγερσις ὑπῆρξε τόσοσιν ἰσχυρά, ὥστε ἐπέκειτο ἐπανάστασις, προληφθεῖσα διὰ τῶν τυπικῶν ὑποσχέσεων ἐκ μέρους τοῦ νέου ὑπουργείου, ὅτι θὰ ἐνίσχυεν ἐνεργῶς τὸν ἐν Κρήτῃ ἀγῶνα.

«Συγχρότως ἀπεστερήθη τῶν μέσων τῆς δράσεώς του τὸ κρητικὸν κομιτᾶτον, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἐντιμοτέρων, ἰκανωτέρων καὶ πατριωτικωτέρων ἀνδρῶν τῶν Ἀθηναίων. Οὐδέποτε ἄλλοτε ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ὑπῆρξε τόσοσιν εὐνοϊκὴ πρὸς ἐφαρμογὴν γνησίας ἑλληνικῆς πολιτικῆς. Οἱ Ἕλληνες τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἦσαν ἔτοιμοι, ὀλόκληρον δὲ τὸ τουρκικὸν κράτος διετέλει ἐν

ἀναβρασμῷ. Ὁ διοικητὴς τοῦ Λιβάνου ἀνέμενε ἐν Ἀθήναις, παρακολουθῶν τὰ σχέδια τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ὅπως ἐν δεδομένῃ στιγμῇ ἐξεγείρη τὴν χώραν του.

« Αἱ νέαι ἐκλογαὶ ἀνέδειξαν τὸν Βούλγαρον, ὁπαδὸν τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, (κρεῖττον εἶπεῖν συμβιβάζοντα τὰ ὀλιγαρχικά του συμφέροντα πρὸς τὰς βλέψεις τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, ὅπως, μὴν ὀκτωβρίου τοῦ 1862, συνεβίβασε τὴν κομματικὴν του βουλμίαν πρὸς τὰ ἀγγλικά ἐν Ἑλλάδι καὶ τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου συμφέροντα καὶ συνετέλεσεν ἐν τοῖς πρώτοις εἰς τὴν ἐκδίωξιν τοῦ βασιλέως Ὀθωνος), τῶν συνυπουργῶν του ὑποδειχθέντων ὑπὸ τοῦ Ρώσου προεσβετοῦ, διὰ τὸν ὀρισμένον σκοπὸν πρὸς καταστολὴν τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως....

Τὰ μέλη τοῦ κρητικοῦ κοιμιτίου ἦσαν πεπεισμένα, ὅτι ἡ κυβέρνησις τοῦ Βούλγαρου ἀπόφασιν εἶχε νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἀκολουθοῦσα τὸ ρωσικὸν σχέδιον, καὶ ὑπέβαλον τὴν παραίτησίν των.... Μετ' ὀλίγον ἐν τούτοις ἀπέσυραν τὴν παραίτησίν των, τοῦτ' ὅ περ ἀπεσόβησε πιθανὴν ἐπανάστασιν ἐν Ἀθήναις ».

Μετ' ὀλίγον ἡ νέα κυβέρνησις καθίστατο πολεμικωτέρα τῆς περὸς τῆς. Τὸ αἷτιον τῆς μεταβολῆς ταύτης θὰ γνωσθῇ ἐκ τῶν ἐπομένων. Ὁ Στίλλμαν ἐξακολουθεῖ: « Τὸσον ἀπροκαλύπτως ἐστρατολογοῦντο αἱ ἐθελονταὶ (πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως) καὶ τόσον φανερὰ ἐγίνοντο αἱ προετοιμασίαι, ὥστε ἐπείσθη, ὅτι ἡ κυβέρνησις προδίδετο, ὅπως διὰ τῆς τοιαύτης φανερᾶς παραβιάσεως τοῦ διεθνοῦς δικαίου (μετὰ εἰκοσαετίαν συνέβαινον τὰ αὐτὰ διὰ τὴν κρητικὴν πάλιν ὑπόθεσιν) ἐξαναγκάσῃ τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν καὶ προσβῇ εἰς διαβήματα.

« Τὰ σώματα παρήλασαν διὰ τῶν ὁδῶν τῶν Ἀθηναίων, φέροντα τὴν κρητικὴν σημαίαν, διελθόντά διὰ τοῦ μεγάρου τῆς τουρκικῆς προεβείας. Ἡ κυβέρνησις τὰ ἐφωδίασε μὲ δύο τηλεβόλα ἐκ τοῦ ναυστάθμου καὶ τ' ἀπέστειλε διὰ δύο ἀτμοπλοίων εἰς Κρήτην, ὅπου ἀπεβιβάσθησαν ἄνευ παρεμποδίσεως ὑπὸ τῶν τουρκικῶν πολεμικῶν.... Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου καθίστατο προφανές, ὅτι μεταξὺ τῆς τουρκικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ὑπῆρχε προσυμπεφωνημένον σχέδιον. Συμφώνως πρὸς αὐτὸ ὁ Χόβαρι πασσᾶς, ὁ διοικῶν τὸν τουρκικὸν στόλον τοῦ ἀποκλεισμοῦ, παρεφύλαξεν ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ὑδάτων τὴν « Ἐνωσιν »,

(τὸ μεταβιβάζον εἰς τὴν κρητικὰς ἀκτὰς ἑλληνικὸν πλοῖον πολεμεφόδια καὶ τροφάς), κατεδίωξεν αὐτὴν ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Σύρου, τὸν ὅποιον κατόπιν ἀπέκλεισεν, ἀγκυροβολήσας πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος.... Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις εἰς οὐδὲν διάβημα προέβη, οὔτε διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς παραβιάσεως ταύτης τοῦ διεθνοῦς δικαίου, πρῶτον διὰ τὴν προσβολὴν τῆς «Ἐνώσεως» ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ὑδάτων, καὶ δεύτερον διὰ τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ λιμένος τῆς Σύρου. Ἡ τοιαύτη συμπεριφορὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἀφῆκεν ὡς πρὸς τὴν συνένοχὴν τῆς (!!!) εἰς τὸ διάβημα τοῦ Χόβαρτ πασσῶ»<sup>1</sup>.

Ταῦτα ἱστορεῖ ὁ Ἀμερικανικὸς Στίλλμαν. Ἄγνοῶ τί νὰ πράξω ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ. Ν' ἀποδεχθῶ ἀβασανίστως τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ ἀνδρός περὶ μὴ εἰλικρινοῦς συμπράξεως τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους εἰς τὸν κρητικὸν ἀγῶνα, ἢ ν' ἀπορρίψω αὐτάς; Ἐκ πάντων τούτων ἐν τούτοις κατιδέηλος καίθισταται ἡ ἀνικανότης τῶν ἐν Ἑλλάδι κυβερνῶντων καὶ ἡ ἔλλειψις πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸν ἔθνικὸν ἀγῶνα, ἐν πρώτῃ μοίρᾳ τοῦ ὁποίου καὶ ἐν τῇ πρωτοπορείᾳ ἐτάχθη τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ἡ Κρήτη ἐξηγέρθη, διεμαρτυρήθη, ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς, τὸ ἑλληνικὸν γένος, τὸ τε ἐλεύθερον καὶ τὸ ἀλύτρωτον, διὰ τῶν πραγμάτων καὶ οὐχὶ διὰ τῶν λόγων συνέδραμε τὸ μεγαλείβολον ἐκεῖνο, τὸ γιγαντιαῖον ἐγχείρημα. Ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν κοιμητικῶν συμφερόντων καὶ παθῶν τῆς ὀλιγαρχίας, συμμαχησίας μετὰ τῶν μᾶλλον ἐπιβούλων ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διεξήγαγεν ἐν τοιαύτῃ μικροφροσύνῃ τὸν κρητικὸν ἀγῶνα, ὥστε ἐξηναγκάζετο ἐπὶ τέλος ν' ἀποκηρύξῃ τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν, νὰ δεχθῇ τὰ ραπίσματα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ δι' ἐπισήμου πρωτοκόλλου νὰ ὑποσχεθῇ, ὅτι δὲν θέλει διαταράξῃ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν εἰρήνην καὶ τὴν τάξιν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, οὐδὲ συμπαιθήσῃ εἰς τὰ δεινὰ ἀναξιοπαθούντων ἀδελφῶν. Ἡ Κρήτη ὑπεδουλοῦτο καὶ πάλιν, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα ὑφίστατο δεινότερα τραύματα ἀπανταχοῦ τῆς ἀλυτρώτου πατρίδος.

Ἄν ἡ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον κρατοῦσα ὀλιγαρχία ἐφρόνει γενναιότερον καὶ φιλοτιμώτερον, τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο πᾶθημα, ὃ περ ἐστοίχισεν εἰς τε τὸ ἐλεύθερον καὶ τὸ ἀλύτρωτον γένος ὀλικῶς καὶ ἠθι-

<sup>1</sup> Σ τ ἰ λ λ μ α ν ν Ἄπομνημονεύματα. Ἑλληνισμός, 1906.

κῶς καὶ ἀνυπολόγιστον τρόπον, ἤθελεν καταστῆ μίθημα εἰς τοὺς ἐν τῷ ἐλευθέρῳ κράτει πολιτευομένους. Τὸ κυριώτατον τῶν αἰτίων τοῦ παθήματος ἐκείνου, τὸ τῆς καταλήψεως τοῦ λιμένος τῆς Σύρου ὑπὸ τοῦ Τούρκου ναυάρχου καὶ τῆς μονοουχὶ ἀποβιβάσεως ὀθωματικῶν ἀγυμνίων εἰς τὰ παράλια τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης, ἦτο ἡ στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ ἄσυνταξία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἡ πολεμικὴ αὐτοῦ ἀβελτηρία καὶ ἀνεκτικότητα. Πάντες, μικροὶ καὶ μεγάλοι, κατενόησαν, μετὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ἀτιμαστικοῦ πρωτοκόλλου, τὸν ἐχθρὸν τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Οὕτως ἦτο ἡ ἔλλειψις ἐπαρκοῦς δυνάμεως κατὰ ξηρὸν καὶ θάλασσαν. Ἀνεμνήσθησαν τότε τῆς γερμανικῆς καταστροφῆς τῆς Ἰένης, τοῦ ἰταλικοῦ παθήματος τῆς Νοβάρας. Ματαίαι ἀνάμνησις. Τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς ἀναμνήσεως ταύτης ἦτο ἡ σύστασις πανελληνίου Ἐπιτροπῆς τοῦ ἐθνικοῦ στόλου, προορισμὸν ἐχούσης τὴν εἰσπραξὴν χρημάτων τῶν ἀπανταχοῦ τῆς γῆς ὁμοφύλων καὶ δημιουργίαν ἐθνικοῦ στόλου, ἱκανοῦ γὰ ἐκδιώξῃ ἐν προσεχεῖ ἢ ἀπωτέρῳ χρόνῳ νέον τιτὰ Χόβαρτ...

Ἄλλ' ἡ λήθη κατεκάλυπτε μετ' ὀλίγον τὸ γεγονός τῆς ἐθνικῆς ἀτιμώσεως ἐν τῇ ἐθνικῇ συνειδήσει τῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ βουλευτηρίῳ συνεδριαζόντων ἀντιπροσώπων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὅτε οὗτοι κατέτριβον πολύτιμον χρόνον, περὶ εὐτελεῖ κομματικὰ συμφέροντα μαχόμενοι, ἡ ἡχὴ τοῦ βουλευτηρίου δὲν ἐταράχθη ὑπὸ τινος μυστικῆς φωνῆς, καλούσης εἰς συνείδησιν ἑαυτῶν καὶ τοῦ καθήκοντός των τοὺς οὕτως παρεκτρεπομένους καὶ σκιαμαχοῦντας ἀντιπροσώπους τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ λαοῦ, αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Μ έ μ ν η σ θ ε τ ο ὕ Χ ό β α ρ τ.

Ἡ ἐθνικὴ ἀτίμωσις ἐλησμονήθη. Αἱ ὕσκοποι καὶ ἄγονοι συζητήσεις τοῦ βουλευτηρίου ἀπερρόφησαν πᾶσαν ἄλλην ἐθνικὴν σκέψιν καὶ μέριμναν. Οὕτως ἐξείλισσοντο τὰ πράγματα καὶ μετὰ τὴν τραγωδίαν τῆς κρητικῆς ἐξεγέρσεως τοῦ 1866.

## Λ'.

6 Φεβρουαρίου 1904

Ἀπὸ τῆς κρητικῆς ἐξεγέρσεως τοῦ 1866 καὶ τῆς οἰκτρᾶς διὰ τὰ ἔθνικα συμφέροντα ἐκβιάσεως αὐτῆς, τοῦθ' ὅπερ ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἀσύντακτον καὶ ἀσυνεπῆ πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους, ὁ Ἑλληνισμός, καὶ ὡς ἰδέα καὶ ὡς ἔθνικὴ δύναμις, ἤρξατο καταπίπτων ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῇ ἐκτιμῇ τῶν περιοίκων λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀπώλεσε δ' ἔδαφος ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Ἐτι δὲ μᾶλλον ἡ ἀπώλεια αὕτη καθίστατο μείζων, καθ' ὅσον τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἀμνημονοῦν πρό τῶν πασιφανῶν διδαγμάτων τῆς ἱστορίας, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ πάλιν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ μόνον, εἰς τὰ κομματικὰ τῆς παραπαιούσης ὀλιγαρχίας συμφέροντα, ὠλιγάροι δ' ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ, τὴν ἔθνικὴν πολιτικὴν. Πρὸς τούτοις, ὑπὸ τὸ κράτος ἰδεῶν, προερχομένων ἐκ μικροφυχίας καὶ ἐσωτερικῆς κομματικῆς φιλαυτίας, ἐρρίφθη ἡ ἰδέα ἑλληνοτουρκικῆς συνεννόσεως καὶ συμμαχίας, χωρὶς γὰρ ἐρευνηθῶσι τὸ παράπαν καὶ γὰρ μελετηθῶσιν αἱ συνθήκαι, ὅφ' ἴς ἡδύνατο γὰρ πραγματοποιηθῆ τοιαύτη *mésalliance*, συμμαχία ἐθνῶν καὶ κρατῶν ὅπως διαφερόντων καὶ ἀντιθέτων ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀμοιβαίων καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Οὐδ' ἦτο τοῦτο δυνατόν τὴν ἐπαύριον τῆς ἀποτυχίας τῆς κρητικῆς ἐξεγέρσεως, καθ' ὃν χρόνον τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἐξευτελισθὲν καὶ ὑποχωρήσαν πρὸ τῶν τουρκικῶν ἀξιώσεων, ὑποστηρικθῆσιν καὶ ἐπιβληθῆσιν αὐτῷ ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, διοικητικῶς ἀποσυντεθειμένον, συνεπεὶ τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τοῦ 1862, κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀσύντακτον, ἀλλοπρόσαλλον καὶ ἐπαμφοτερίζον ἐν τῇ ἐξωτερικῇ αὐτοῦ πολιτικῇ, οὐδεμίαν ἐκέκτητο σημασίαν, οὐδεμίαν ἐνέπνεεν ἐμπιστοσύνην. Τὸ εἶπε πρὸ αἰῶνων ὁ τελευταῖος Ἀθηναῖος ρήτωρ καὶ πολιτικός : « Συμμαχεῖν γὰρ καὶ προσέχειν τὸν νοῦν τούτοις ἐθέλουσιν ἅπαντες, οὗς ἂν ὀρῶσι παρεσκευασμένους καὶ πρόπτειν ἐθέλοντας ἢ χρῆ ».

Ἐπιμηθεὺς, καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ μᾶλλον ἐγκληματικοῦ ἐγωῖσμοῦ, δὲν ἡδύνατο γ' ἀντιληφθῆ, ὅτι ἡ συμμαχία αὐτοῦ, ἢ συμβολὴ δηλαδὴ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ὡς ἔθνος καὶ ὡς κράτος,



ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, θὰ ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψει μόνον ἐν ἣ περι-  
πτώσει τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος, ὡς ἐκπροσωποῦν τὸ ἀλύτρωτον  
ὁμογενὲς ἔθνος, θὰ ἦτο στρατιωτικῶς συντεταγμένον, ἰσχυρὸν τουτέστι  
καὶ ἱκανὸν ν' ἀγωνισθῇ ἐν τῇ εὐρείᾳ παλαιστῶν τῶν ποικίλων ἰδεῶν καὶ  
στμφερόντων, τῶν κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον καιρὸν ἀντιμαχομένων  
ἐν τῇ νοτιανατολικῇ Εὐρώπῃ. Ἡ Τουρκία, στρατιωτικὸν οὖσα κράτος,  
ἐπὶ τῆς πολεμικῆς πάντοτε ἰσχύος βασιθεῖσα, οὐδεμίαν πραγματικὴν  
ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ ἐμπιστοσύνην πρὸς κράτος στρατιωτικῶς ἀσύντα-  
κτον καὶ ἀποσυρτεθειμένον. Οὕτως ἡ τοιαύτη πολιτικὴ, ὑπαγορευθεῖσα  
κατὰ πάσαν πιθανότητα ὑπὸ ξένων, δυσμενῶς διατεθειμένων πρὸς τὸν  
Ἑλληνισμὸν καὶ μὴ ἐπιθυμούντων τὴν ἐπικράτησιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἀνατο-  
λικῇ Μεσογείῳ, τὸ μὲν ἐξεδήλου συναίσθησιν ἐθνικῆς ἀδυναμίας, τὸ δὲ  
ἀναγνώρισιν καθεστῶτος, ὃ περ ἤρξατο ἤδη, παρὰ τὰ δόγματα τῆς ἐν  
Παρισίοις Συνόδου ἐν ἔτει 1856, ν' ἀποκηρύσσεται ἐν ταῖς συνειδήσεσι  
τῶν πεπολιτισμένων λαῶν ὡς ἄχρηστον κράτος, ἐπιβλαρὲς καὶ μηδε-  
μίαν δυνάμενον νὰ προσενέγκῃ ὑπηρεσίαν εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν  
εὐημερίαν τῶν λαῶν, ἐξ ὧν ἀπετελεῖτο, τῶν ὁποίων ὑπὸ πάσας τὰς ἐπό-  
ψεις παρεκώλυε τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀποκατάστασιν.

Ἄλλὰ καὶ τι ἄλλο ἐθνικῶς ἀσύμφορον καὶ ἀνόσιον ἐμαρτύρει ἡ  
τοιαύτη πολιτικὴ μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς τουρκικῆς βίας καταστολὴν τῆς κρη-  
τικῆς ἐξεγέρσεως τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. Ἡ *urbi et orbe* κηρυχθεῖσα ὑπὸ  
τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐγκατάλειψις τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος ἄνευ  
τοῦ ἐλαχίστου ἀνταλλάγματος ἀπὸ μέρους τῶν Τούρκων, τούναντίον δὲ  
ἐκδηλουμένη πρὸς ἐξευμενισμὸν αὐτῶν, ἔμελλε κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην  
ν' ἀποξενώσῃ τό τε κράτος καὶ τὸ ἔθνος τῶν συμπαθειῶν, ὧν πρότε-  
ρον, μέχρι τοῦ 1892, ἀπῆλανε μεταξὺ τῶν περιοίκων χριστιανικῶν λαῶν  
τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τῶν ἐπὶ αἰῶνας ὁμοιοπαθησάντων καὶ  
συνατυχησάντων αὐτῷ ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν δεσποτείαν. Τὸ ἑλληνικὸν  
γένος ἐξεπροσώπει διὰ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως τοὺς  
χριστιανικοὺς τοίτους πληθυσμούς, ἐπὶ αἰῶνας ἀναγνωριζόμενον ὑπ'  
αὐτῶν, ὑπερτεροῦν λόγῳ ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἰσχύος, οἰκονομικῆς  
δυνάμεως, ἱστορικῶν παραδόσεων.

Ἄτυχῶς, ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐλευθερωθέντος  
τιμήματος, τὸ μὲν ἡ ραδιουργία Δυνάμεων, φύσει καὶ θέσει δυσμενῶς  
διατεθειμένων πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν, τὸ δὲ αὐτὴ ἡ προϊοῦσα ἐθνικὴ

ἐξέλιξιν τῶν λαῶν τούτων, ἀπεξένον αὐτοὺς ὁσημέραι ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Ἄλλ' εἰς τοῦτο οὐ σμικρὸν συνεβάλετο καὶ ἡ ἔλλειψις πολιτικῆς προνοίας τοῦ ἐλευθέρου κράτους. Ἐκέκτητο δ' Ἑλληνισμὸς πάντα τὰ μέσα, ἠθικά, πνευματικά, οικονομικά, ἐκκλησιαστικά· ἡ ἱστορία αὐτοῦ, ἡ σύγχρονος δρασις, ἦσαν ἀρκετὰ ἐφόδια πρὸς τελεσφόρον ἐργασίαν ἐν τοῖς τμήμασι τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἅτινα ὑπὸ γεωγραφικὴν μὲν ἐποικίαν ἦσαν ἑλληνικά, ἀλλ' ὥς μὴ ᾤφειλεν, ἔνεκα τῶν παλιτροπιῶν τῆς ἱστορικῆς εἰμαρμένης, ἐκέκτητο πρὸς τοῖς ἑλληνικοῖς καὶ πληθυσμοὺς ἑτερογλώσσους, λαλοῦντας δηλαδὴ γλωσσικὸν ἰδίωμα, ἀνάμικτον ἑλληνικαῖς λέξεσι καὶ μὴ τοιαύταις. Ἡδύνατο τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ἐνισχυόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, ἐξασκοῦντος ἀείποτε καὶ διατηροῦντος τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἱστορικὴν ὑπεροχὴν καὶ ἐπιρροὴν μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς οὐθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, νὰ ἐργασθῆ μετὰ δεξιότητος καὶ τελεσιφύρου πρὸς συνεννόησιν μετὰ τῶν πληθυσμῶν ἐκείνων ἐν πνεύματι ἰσότητος καὶ φυλετικῆς ἀλληλεγγύης, ὅσον καὶ ἂν οἱ πληθυσμοὶ οὗτοι, καταρραδιουργηθέντες καὶ προσηλυτιζόμενοι ὑπὸ ποικίλων πολεμίων, θρησκευτικῶν καὶ ἔθνικων, εἶχον κλονηθῆ ἐν τῇ παλαιᾷ αὐτῶν πίστει, ἐν ταῖς συμπαιδείαις τοῦ παρελθόντος. Δὲν εἶχεν ἐκλίπη ἀπὸ τῆς φυλῆς αὐτῶν τὸ ἑλληνικὸν γόητρον, τὸ ἰδίον ἐκπροσωπούμενον ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τίς ἐσκέφθη ἐν τῷ ἑλευθέρῳ κράτει νὰ χρησιμοποιήσῃ πάντας τούτους τοὺς ἐθνολογικοὺς παράγοντας ἐν Ἡπείρῳ ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Θράκῃ, καθιστῶν αὐτοὺς φίλους καὶ συμμάχους, οὐχὶ δὲ ἐγκαταλείπων εἰς τὴν ἐπίβουλον καὶ ἀνθελληνικὴν πολιτικὴν τῶν ποικιλιανύμων κερδοσκοπῶν; Τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐκράτει τὴν σημαίαν τῆς Μεγάλης Ἰδέας, τῆς ἀνανεώσεως τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἀξιοῦν τὴν διαδοχὴν καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ παρὰ τὸν Βόσπορον Ἀσθενοῦς, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 1862, ἦτο πτωχὴ, περιορισμένη, ἐστερημένη πίσεως εὐγενοῦς καὶ γενναίας φιλοδοξίας. Ἡδιαφύρησε τέλος περὶ τῶν ὁμογενῶν, περὶ τῶν ὁμοπαθῶν, περὶ τῶν δυναμένων ἢ καὶ ἐπιθυμούντων νὰ συμπράξωσι μετ' αὐτοῦ καὶ συνεργασθῶσιν. Ἡμέριμνα τῶν διευθυνόντων τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ὑπῆρξεν αὕτη καὶ μόνη. Ὁ διηνεκῆς κομματικὸς ἀνταγωνισμὸς, ἐξικνούμενος ἐνίοτε μέχρι λανθάνοντος ἐμφυλίου πολέμου, ἢ ἐκ τῆς κομματικῆς ἐπικρατήσεως ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐκείστοτε συντιθεμένης καὶ ἀπροσύν-

τιθέμενης πολιτικῆς ομάδος λαφυραγωγία τοῦ δημοσίου πλούτου ἐπ' ὠφελεία τῆς ἐπικρατησίσης.

Οὕτως ἐξελίσσεται ἡ πολιτικὴ ἱστορία τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἀπὸ τῆς ἐπαύριον τῆς κρητικῆς καταστολῆς τοῦ 1868 μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1875 ἐξεγέρσεως τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς Ἐρζεγοβίνης κατὰ τῆς τουρκικῆς δυναστείας. Ἡ ἑλληνικὴ δραστηριότης χαλαροῦται ἐν μέσῳ ὀνείρων καὶ ἀκρίβων πολιτικῶν ἀγώνων, ἀποβλεπόντων εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ κράτους ἐπὶ ζημίᾳ ὑψηλοτέρων ἔθνικῶν συμφερόντων. Ἡ κυβέρνησις, ἣτις μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς κρητικῆς ἐξεγέρσεως εἶχε ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, μετὰ τινα χρόνον συνεπίβητο καὶ ἐξητελείετο συνελεῖν τοῦ ἀποτροπαίου ἐκείνου δράματος τοῦ Δεῖλεσι, ἀπὸτε δροῦξ ληστῶν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἑλληνικῆς πρωτενοῦσης συνελάμβραθεν Ἄγγλους νεαρίσκους, οἷς ἐφόρευεν ἀμειλίκτως, μὴ λαβοῦσα τὰ ὀνηθέρτα λύτρα, καὶ τὸ παραδοξότατον τούτων, τὴν ἀμνηστειάν. Ἐτι δὲ μᾶλλον κατερουπαίνεται ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Ἑυρώπῃ τὸ γόητρον τῆς ἑλληνικῆς διοικήσεως ἐπὶ τῇ ὑπονοίᾳ, ὅτι εἰ λησται οὗτοι διετέλουν εἰς οἰκειότητα μετὰ τινος τῶν ἰσχυόντων ὑπουργῶν. Τὸ τοιοῦτον διέθετε λίαν δυσμενῶς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κράτος τὴν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ τῇ ἡπειρωτικῇ Ἑυρώπῃ δημοσίαν γνώμην. **Σ τ α υ ρ ω θ ἦ τ ω !** Τοιαύτη ἦτο ἡ στυγερὰ κραυγὴ τῶν ἐν Ἑυρώπῃ ἀνθελληνικῶς διατεθειμένων κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς ἔθνους, ὡσεὶ τοῦτο ἦτο ὑπεύθυνον διὰ τὰς ἀτασθαλίαις καὶ παρεκτροπὰς τῶν ἰθύνόντων τὸ ἐλεύθερον κράτος.

Τὸ μόνον ἄξιον λόγου ἔθνικὸν κατόρθωμα τοῦ ἑλληνικοῦ γένους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἦτο ἡ ἀνακήρυξις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἦτο λυπηρὸν βεβαίως ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν· ἀλλ' ἦτο ἀναγκαῖον, ἐπιβεβλημένον ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Μεταξὺ δύο ἰσχυρῶν ἔθνικῶν στοιχείων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἐξεδηλοῦτο διὰ τοῦ σχίσματος ἀμειλίκτος ἀγὼν. Ἄλλ' ὁμολογητέον, ὅτι τὸ ἐκκλησιαστικὸν τοῦτο σχίσμα περιέσσωσε τὴν ἔθνικὴν δύναμιν τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ. Ἄνευ τούτου ἡ ἔδρα τοῦ Ἑλληνος Ἐθναρχοῦ θὰ περιήρχετο μᾶ τῶν ἡμερῶν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς Σλαῦνον ἱεράρχην.

Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας κατέστη ἀξία ἔθνικῆς εὐγνωμοσύνης, παρακολουθήσασα τὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων καὶ ἐπισχύσασα τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει λογάδας τοῦ γένους εἰς τὸ

διῆρημα τοῦτο χωρὶς τὰ ὑποστῆ τὴν συνήθη ἐπιτροπὴν, τὴν καὶ μετὰ ταῦτα ἐκδηλωθεῖσαν τῶν ἀνθελληνικῶν ραδιουργιῶν.

Ἡ κατὰ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐκκλησιαστικῆ καὶ ἐθνικῆ ἐξέγερσις τῶν Βουλγάρων ἔμελλε κατ' ἀνάγκην νὰ καταλήξῃ εἰς πολιτικὴν ἐξέγερσιν κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας.

Πάντες ἀντελαμβάνοντο τούτου ἐκτὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι κυβερνούντων. Οὐδ' ἡ ἐλαχίστη φροντίς κατεβίβλετο περὶ προσηκούσης συντάξεως τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ὁ στρατὸς ἀπεροφῆτο ὑπὸ τῆς πολιτικῆς. Δεινὸν εἰπεῖν καὶ ἀκοῦσαι. Πολιτικὰ ὑπουργεῖα, οἷον τὸ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως, παρεδίδοτο εἰς τὴν διεύθυνσιν ἀμορφῶτων λοχαγῶν τοῦ πεζικοῦ. Ἄσῃτων τοῦτο τὰ συμφέροντα τῆς κοινοπολιτικῆς ὀλιγαρχίας.

Περὶ δὲ στρατοῦ; Λόγος οὐδεὶς. Ἡ ἐν Ἀθήναις ἰδρωθούσα καὶ λειτουργοῦσα ἀντιπροσωπεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ περὶ ἐνὸς μόνου ἀντικειμένου ἐνόμιζεν, ὅτι εἶχε καθήκον νὰ μεριμνήσῃ καὶ τὰ ἐργασθῆ—περὶ τῆς ἐνισχύσεως τῶν κοινοπολιτικῶν αὐτῆς συμφερόντων ἐν τῇ πρωτεύουσῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις.

Ἡ βασιλεία ἐξεμηδενίζετο ὁσημέραι ὑπὸ τὴν κρατούσαν ὀλιγαρχικὴν τυραννίαν, τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα ὑφίστατο κατ' ἐξοχὴν ὁ ἑλληνικὸς λαός, κατὰ θεωρίαν μόνον ἐλεύθερος. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἐγένοντο, φαίνεται, σκέψεις περὶ ριζικῆς βελτιώσεως τῆς ἐκρούθμου καὶ ἀνελευθέρου ταύτης καταστάσεως ἐπὶ τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη-Γρίβα. Ἄλλ' οἱ ἀναλαβόντες τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος τούτου ἦσαν ἐπὶ τοσοῦτον ἀδέξιοι, τὸ δὲ πολιτικὸν αὐτῶν παρελθὸν καὶ ἡ σύγχρονος διαίτησις τοσοῦτον ἀντέφασκον πρὸς τὰς ὑποτιθεμένας ἀγαθὰς προθέσεις πρὸς βελτίωσιν τῶν κοινῶν, πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης, ὥστε εὐλόγως ὁ ἑλληνικὸς λαὸς συνέδραμε τὴν ἐκτὸς τῶν πραγμάτων ὀλιγαρχίαν, ἀποτελουμένην ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων πολιτικῶν παραγόντων, πρὸς καταπολέμησιν αὐταρχικοῦ συστήματος, μηδὲν ἀγαθὸν προοικονομώμενον, μᾶλλον δὲ ἐπαπειλοῦντος νέας καταστροφὰς καὶ ἀποσύνθεσιν, χεῖρονα τῆς ἐπελθούσης μετὰ τὴν ὀλεθρίαν πολιτικὴν μεταβολὴν τοῦ Ὀκτωβρίου.

Ἡ ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει ὀλιγαρχία προσεκτῆτο ὁσημέραι δυνάμεις καὶ δημοτικότητα. Τοσοῦτον δ' ἐξεμάνη ἐν τῇ συνειδήσει τῆς λαϊκῆς αὐτῆς ἰσχύος, ὥστε διὰ πρωτοκόλλου, συνταχθέντος κοινῇ βουλήσει τῆς ἀντι-

πολιτευτικῆς τριαρχίας, ἀποτελουμένης ἐκ τοῦ Κουμουνδούρου, τοῦ Ζαΐμη καὶ τοῦ Δεληγιώργη, ὠρίζετο, ὅτι, καταρριπτομένου ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ ὑπουργείου Βούλγαρη-Γρίβα, οὐδεὶς ἕτερος ἐκ τῆς Βουλῆς ἢ ἐκτὸς τῆς Βουλῆς, μὴ ἀνήκων εἰς τὴν τριαρχίαν, ἢ μὴ ὑποστηριζόμενος ὑπ' αὐτῆς καὶ ἐγκρινόμενος, ἠδύνατο νὰ κληθῆ ὑπὸ τοῦ στέμματος πρὸς σχηματισμὸν ὑπουργείου. Ἡ αὐθάδης αὕτη δήλωσις κατέπληξεν, ἀλλὰ δὲν ἐλήφθη ὅπως ἔδει, παραιτηθέντος τοῦ σ τ η λ ι τ ι κ ο ὦ κληθέντος ὑπουργείου. Ὁ Βασιλεὺς ἀνέθιξε τὸν σχηματισμὸν νέου ὑπουργείου εἰς τὸν ἐκτὸς τῆς Βουλῆς διατελοῦντα Χαρίλαον Τρικούπη. Ἀνῆκε μὲν οὗτος εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἀλλ' εἰς οὐδεμίαν διετέλει συνάφειαν πρὸς τὴν κοινοβουλευτικὴν τριαρχίαν.

Ἡ διοίκησις τοῦ ὑπουργείου τούτου ὑπῆρξεν ἡ ἀρίστη καὶ ἡ νομιμοτάτη τῶν τελευταίων τούτων δεκαετηρίδων. Αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ διεξήχθησαν μετὰ περισσῆς νομιμότητος καὶ ἀμεροληψίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο ἰκανόν, ὅπως τὸ ὑπουργεῖον τύχῃ δικαιοσύνης ἐν τῇ ἐκτιμῇ καὶ τῇ ἐνισχύσει τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, θύματος ἀείποτε τῆς ὀλιγαρχικῆς δημαγωγίας. Οἱ θ ε σ μ ο ἰ εἶχον παραβιασθῆ. Τὸ ὑπουργεῖον εἶχεν ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν τῇ προσκλήσει τῆς βασιλείας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῇ ἐπινεύσει τῆς ὀλιγαρχίας. Μόλις δὲ παρέστη πρὸ τῆς νέας Βουλῆς καὶ ἐξηραγκάζετο, αὐτῆς ἐκδηλούσης ἀγαράκησιν καὶ ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης, νὰ ὑποβάλλῃ τὴν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας παραίτησίν του, σχηματισθέντος νέου ὑπουργείου ὑπὸ τὴν προεδρίαν ἑνὸς τῶν μελῶν τῆς τριαρχίας.

Ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ τὸ δράμα τοῦ ἀνατολικοῦ προβλήματος ἤρξατο καὶ πάλιν ἐξελισσόμενον ἐπικινδύνως. Πυκνότερα νέφη, προαγγέλλοντα δεινὴν καταιγίδα, ἐπιφαινοντο ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ὄριζοντος τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἐξέγερσις κατὰ τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐξερρήγνυτο ἐν Ἐρζεγοβίῃ, ἐνεργεῖα καὶ τῇ ὑποκινήσει τῶν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐργαζομένων παρσλαβιστικῶν κομιτάτων. Συνεκινούντο ἐπὶ τῇ ἐξεγέρσει ταύτῃ καὶ παρεσκευάζοντο εἰς ἀπομίμησιν οἱ νοτιοσλαβικοὶ λαοί, οἱ Σέρβοι, οἱ Μαυροβούνιοι, οὓς ἀπεμιμοῦντο οἱ κατὰ πρῶτον ἐμφανιζόμενοι ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς σκηνῆς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου Βούλγαροι. Ἡ σύρραξις μεταξὺ τοῦ σλαβισμοῦ καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους προηγγέλλετο ἤδη. Ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη συνεκινεῖτο καὶ ἐλάμβανε μέτρα σήντονα ἐν περι-

πτώσει πολέμου. Μόνη ἡ ἑλληνικὴ ὀλιγαρχία ἐκάθευθεν ἐπὶ τῶν τελευταίων δαφνῶν αὐτῆς. Καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἐντροφῶν ἐν τοῖς κομματικοῖς ὀργίοις, ὧν αὐτὸς ἦτο χορηγός, ἀλλὰ καὶ τὸ θῦμα, δίνην μεθύσου ἀναισθητοῦντος προσέβλεπε τὰ παρασκευαζόμενα ἐν τῷ βορείῳ τμήματι τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξέγερσις τῆς βουλγαρικῆς φυλῆς συνεπληροῦτο διὰ τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς ἐξεγέρσεως. Καθολικὴ ἀμβλυωπία. Οὐδεὶς κατειόει τὸν κίνδυνον, ὃν θᾶπτον ἢ βράδιον ἔμελλε νὰ διατρέξῃ ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν δυοῖ τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ τμημάτων, ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, ἐν αὐτῇ τῇ παλαιᾷ βασιλευσῶν.

Ζήτησαν οἱ θεομοὶ ἐροέτω ἡ μεγάλη πατρίς! Κατ' οὐσίαν τοιοῦτο ἦτο τὸ πολιτικὸν πρόγραμμα τῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ Βουλῇ παραπαιούσης ὀλιγαρχίας.

Ἐξεροίγη ἐπὶ τέλους ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος. Οὐδεὶς ἠγνόει εἰς τίνα ἀποτελέσματα ἔμελλεν οὗτος νὰ καταλήξῃ. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν παρηκολούθουν μετ' ἀπληστίας τὰς συνεδρίας τῆς ἀντιπροσωπείας αὐτῶν, ἀγνοοῦντες ἢ μὴ ἐνδιαφερόμενοι νὰ μάθωσι τί συμβαίνει ἐν τῷ Αἴμῳ· οἱ Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, στερούμενοι σοβαρᾶς πολιτικῆς καθοδηγήσεως καὶ ἀγνοοῦντες τί νὰ πράξωσιν ἐν τῇ κινδυνώδει διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἐκείνη καταστάσει, ἠΰχοντο ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ὀθωμανικῶν ὀπλων. Ματαία καὶ ἀναφελῆς εὐχή. Φεῦ! ἐκ τῆς ἱστορίας γινώσκομεν, ὅτι ὁ μέγας καὶ δικαιοκρίτης Θεός, ὁ Θεὸς τῆς ἱστορίας, ἀγαπᾷ μὲν πάντα τὰ ἔθνη, ἀλλὰ μᾶλλον ἀγαπᾷ καὶ συμπαθεῖ τὰ στρατιωτικῶς κρεῖττον συντεταγμένα. Ὁ Θεός, πλάττων τοὺς ἀνθρώπους λευκοὺς, μαύρους, κιτρίνους, ἐρυθροὺς, ἀνέθηκεν εἰς αὐτοὺς μίαν ἐντολήν, ἐν ἔργον, ὅπως ἐπιτελέσωσιν αὐτὸ κατὰ τὰς δυνάμεις των. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ἔθνος, ὃ περ ἠθέλει εὐδοκιμήσῃ καὶ διαπρέψῃ ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἔργου τούτου, ἐκεῖνο καὶ μόνον, λέγουσι τὰ χρονικὰ τῆς ἱστορίας, εἶνε ἀρεστὸν ἐνώπιον Κυρίου. Τὰ λοιπὰ θέλουσιν ἀντιπαρέλθῃ καὶ ἐκλίπη ἄνευ πομπῆς, ἄνευ τιμῆς, ἄνευ θείας ἀγάπης καὶ ὑστεροφημίας.

Τοιοῦτος εἶνε ὁ φυσικὸς, ὁ αἰώνιος νόμος τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπίνης ταύτης θεοδικίας.

Τὸ ἑλληνικὸν κράτος διετέλει ἀπαράσκενον, ἀναμένον τὴν ἐξ ἄλλου ἀντίληπν. Ἐπὶ τέλους, καθ' ὅσον προσήγγιζεν ἡ καταστροφή, προσεγ-

γιζουσῶν τῶν ρωσικῶν στρατιῶν εἰς τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπετείνετο δὲ ἐκ τῶν συμβαινόντων ἡ ἐθνικὴ ἀγωνία, ἤρξατο καταροῦν τὸν ἐθνικὸν κίνδυνον, πρὸς ὃν ἔβαινεν ὁ Ἑλληνισμὸς, τὸ παχύδεσμον τέρας τῆς ὀλιγαρχίας. Αἱ ἐν τῇ Βουλῇ φατοῖαι συνησοθήσαν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ περιπλέον τὴν πολιτικὴν τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀκολασίας. Τὸ ἀλύτρωτον ἑλληνικὸν ἔδαφος ἠπειλεῖτο, ἐκινδύνευε, τὸ δὲ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν κράτος οὐδεμίαν εἶχε γνώμην περὶ τοῦ πρακτέου πρὸς σωτηρίαν τῶν ἐθνικῶν ἐπάλλξεων. Ἐν Ἐδρῶνι ἀντεμάχοντο περὶ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων δύο ἀντίθετοι πολιτικαί, ἡ ρωσικὴ, ἐπικρατεστέρα ὅπως δήποτε, πρὸς ἣν ἀπέκλινε καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Γλάδστονα ἀγγλικὴ ἀντιπολίτευσις, καὶ ἡ ἐπίσημος ἀγγλικὴ τοῦ Δισραέλη καὶ τοῦ Σόλοβαρυ. Πρὸς ποίαν συνετάσσετο τὸ ἑλληνικὸν κράτος; Πρὸς ἀμφοτέρας καὶ πρὸς οὐδεμίαν. Ἀλλὰ ποία ἐπὶ τέλος ἦτο ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ; Ἡ ὑπὲρ τῶν θεσμῶν ἀμυνα, ἡ κατισχύσις τῆς κοινοβουλευτικῆς ὁρθοδοξίας.

Ἡ ἐν τῇ ἑλληνικῇ πρωτεύουσῃ δημοσία γνώμη, ἐνισχυομένη καὶ ἐξωθουμένη εἰς ἐνέργειαν ὑπὸ τῆς πανελληνίου γνώμης, καταληφθεῖσης ἐκ φρίκης πρὸ τῆς ἀδρανείας τῶν ἰθυόντων τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀφυσπίσθη ἐπὶ τέλος. Συνησοθήθη τὸν κίνδυνον, ἐξ οὗ ἠπειλεῖτο ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἐκ τῆς κατισχύσεως τῶν ρωσικῶν στρατιῶν. Ἐβλεπε πρὸ αὐτῆς τὸ φάσμα τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας, περιλαμβανούσης τὴν Μακεδονίαν καὶ μέγα μέρος τῆς Θράκης. Οὕτως ἐξελισσομένων τῶν πραγμάτων, ἀπηυθύνθη κατ' ἀνάγκην πρὸς τοὺς ταγοὺς τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς. Καὶ ἐν δημοσίῳ συλλαλητηρίῳ, συγκροτηθέντι ἐν Ἀθήναις ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἐπεκαλέσθη τὴν πανελλήνιον φιλοπατριάν καὶ ἀπήτησε τὸν σχηματισμὸν ὑπουργείου, ἀποτελουμένου ἐκ τῶν ἀρχηγῶν πάντων τῶν ἐν τῇ Βουλῇ κομμάτων, μεγάλων καὶ μικρῶν, πρὸς σωτηρίαν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος. Ἀπετελέσθη ἀμέσως νέα κυβέρνησις τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ἐπωνομάσθη **Ὀ λ κ ο υ μ ε ν ι κ ῆ**!! καὶ ἀνέλαβε παρανίκα τὸ μέγα καὶ δυσκατόρθωτον ἔργον τῆς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν συντάξεως τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τὴν διαχάραξιν ἐθνικῆς πολιτικῆς.

Ἀπάτη. Ἀτυχεστέρα καὶ ἀστοχωτέρα λύσις τοῦ πολιτικοῦ προβλήματος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ.